

РОЗДІЛ IV
ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ
ПРО СОБОРИ УАПЦ 1930 р. ТА
ПРОЦЕС «СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ».
1930–1932 рр.

№ 86

**Уривок зі спогадів прот. Демида Бурка про
надзвичайні церковні собори 1930 р.**

**НАДЗВИЧАЙНІ ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКОВНІ СОБОРИ
(Січень, грудень 1930 року)**

ПРОТОІЄРЕЙ ДЕМИД БУРКО
ПРО НАДЗВИЧАЙНІ ЦЕРКОВНІ СОБОРИ 1930 р.

Про сумної слави надзвичайні Собори 1930 року, на одному з яких було ліквідовано УАПЦ, а на другому — знову відновлено, але в тісних і обмежених рамках, під пильним контролем влади і в умовах непрининних утисків, збереглося зовсім мало свідчень. Наскільки відомо, не залишилось жодних офіційних документів.

Протоієрей Демид Бурко — свідок і учасник подій українського національно-церковного руху 20-х років, у своїх спогадах змальовує тло, на якому проходили ці Собори та коротко пише про їхній перебіг.

З другої половини 1929 року радянська влада через свій терористичний апарат, ДПУ, почала в Україні масовий погром її інтелігенції і культури, погром, що шалів півтора роки, а далі, то на якийсь час трохи стихав, то лютував знову. Почався він процесом «Спілки Визволення України», який совети з політичною метою широко й голосно, а ще більше провокаційно, змонтували, як неперевершені майстри цих діл; процес тривав від 9 березня до 19 квітня 1930 року.

Завданням комуністичного режиму було знищити цілком усі вияви українського культурно-національного життя, тому він приточив до СВУ й Українську Автокефальну Церкву. Йому треба було здискредитувати Церкву, щоб тим створити собі причину для знищення її, оскільки вона була для нього небезпечною, бо стояла в обороні християнського і національного ества свого народу.

Судове слідство в справі СБУ кваліфікувало українську Церкву, як організацію, «націоналістичну», «контрреволюційну» і «петлюрівську», мовляв, «державу в державі», цілком протилежну й вороже наставлену до радянської ідеології. «Цього радянська влада терпіти далі не може», казав на процесі державний обвинувач, помічник генерального прокурора УРСР Павло Михайлик, а за ним повторювали й інші обвинувачі, як прокурор комісаріату юстиції Якимишин, прокурор найвищого суду Ахматов та прокурор окружного суду Бистрюков (перші два, на жаль, українці, емігранти з Галичини, останні — єврей і росіянин).

На лаві підсудних, власне, проводу самої Церкви не було; його доля, як і всіх єпископів та священників, вирішувалася негласно. Між 45-ти підсудними (професорами, педагогами, письменниками та іншими) — церковних діячів було тільки два: професор Володимир Чехівський та його брат протоієрей Микола Чехівський, як члени СБУ. Саме обвинувачення проти Церкви було побудовано за більшовицькою практикою судівництва, за принципом «аби людина, а діло буде». «Націоналізм» інкримінували УАПЦеркві тому, що вона була за своїм характером національною, а іншою й бути не могла, бо таке її призначення, бо й всі Церкви східного Вселенського православ'я є національні. Щодо «контрреволюції», то, ясна річ, в СРСР контрреволюційне все те, що не радянське, а Церква, що своїм духом і завданнями так протилежна більшовизму, як світло темряві, тим більш підходить під таку кваліфікацію.

«Петлюрівською» Церкву називали тому, що вона знову ж таки була українською й автокефальною, служила своєму народові, а за речеві, ніби, аргументи цього обвинувачення радянський суд мав той факт, що серед духовенства УАПЦеркви було чимало колишніх старшин армії УНР. Але ця «причина» була цілком природною. В дні збройної боротьби за волю і державність України багато синів священників пішли в військо, а коли та боротьба припинилася, вони, маючи духовну освіту, стали пастирями, щоб цим служити рідному краю.

Підсудний протоієрей М. Чехівський, колишній професор Київської духовної академії, а потім полковник українського війська¹, на запитання прокурора в час суду, чому він, Чехівський, став священником, відповів, що зробив це для того, щоб служити своєму народові, піднести його національну свідомість, щоб «хоч не ми, то наші діти і внуки побачили Україну вільною і незалежною»². Це була відповідь всієї української інтелігенції, що, сповнена

¹ Згідно з біографічними даними Миколи Чехівського, він не був ані професором Київської духовної академії, ані полковником українського війська. (Прим. упорядників «Мартирології...»)

² М. Ковалевський, «Опозиційні рухи в Україні». (Прим. упорядників «Мартирології...»).

вищих ідеалів, ішла в рідну Православну Автокефальну Церкву в час, коли ворог, розгромивши свободу і державність України, заповзявся знищити і її духовну субстанцію.

Ще майже рік перед процесом СВУ, з липня місяця 1929 року й до березня 1930-го, разом з масовими арештами й засланнями української інтелігенції (тільки в самому Києві репресовано більше 1000 чол.), арештовано 5 єпископів і понад 700 священників, з яких 48 розстріляно³. «З одного лише Києва, — каже митрополит Василь Липківський, — пішли на заслання найкращі священники — Красицький, Карпов, Ходзицький, Хомічевський, Пивоварчук, що про СВУ й не знали нічого, і чимало інших, багато й розстріляно» [1].

28 січня 1930 року ДПУ насильством скликало «надзвичайний церковний собор» з кількох недобитих єпископів та 40 священників. Зрозуміло, що на цьому «соборі» ніякого церковного духу не було, ним керував не Христос, не голос Церкви, а безбожна, антихристиянська, безоглядно жорстока державна влада. Ще було далеко до вироку нечестивого суду, що його, для більшого знуцання над релігійними почуттями православної України, оголошено в саму Великодню ніч 19 квітня, а вже смертний присуд Церкві був готовий... ДПУ подиктувало «соборові» ухвалу, що Українська Автокефальна Православна Церква «віднині самоліквідується» і духовенство залишається «служителями культу» при храмах.

Протестувати проти нечуваного насильства було важко. Єпископ Микола Карабіневич за своє зауваження агентів ДПУ Каріну, що його дії «паралізували волю Церкви», незабаром після того заплатив життям. Кожен з учасників «собору» був придавлений свідомістю страшної приреченості, яка зависла над цілою українською Церквою. Дійсність була така моторошна, страх так скував все живе, що думка зупинялася напівдорозі. Про всеосяжний страх, про жахливий обух терору ясно свідчив той факт, що митрополита Василя Липківського, цього новітнього апостола Христової істини великого патріота, усунутого насильством ДПУ в жовтні 1927 року від керування Церквою [2], майже всі цуралися, його відвідували (він жив тоді в подвір'ї св. Софії в Києві), як він сам свідчить, тільки митрополит Микола Борецький та Володимир Чехівський.

Насильницький антихристиянський Собор тривав усього кілька годин, як то все наперед запланувало ДПУ. Цікаво, що сама «соборна» ухвала майже дослівно ідентична своїм змістом із доповіддю ДПУ про УАПЦеркву, поданою в березні судовому слідству в час процесу СВУ (мабуть, обидва ті документи складав один автор, Карін). «Собор» нагадував собою акт насильства над українською ієрархією, вчинений царем Петром I 19-го листопада 1708

³ В. Потієнко, «Записки». (Прим. упорядників «Мартирології...»).

року, коли до царської ставки в м. Глухові (в час війни Петра I з Україною) було привезено під воєнним караулом зв'язаного митрополита Київського Йоасафа Кроковського, покликано Чернігівського й Переяславського єпископів та ще кількох з ближчих російських єпархій для проголошення анатем над гетьманом Іваном Мазепою.

Як тепер, так і тоді всеілюбно діяла московська деспотія, лише тоді «священному» Соборові єпископів під загрозою «лишення живота» було наказано проклясти, як «зрадників», Мазепу та його сподвижників, а тепер проголошено «зрадником» увесь православний український народ.

Слова ДПУ про те, що духовенство залишається надалі «служителями культу» при храмах, були звичайним для радянської тактики лукавством. На ділі, в затінку пропагандивних «соборних ухвал» та деклярацій, ішла нещадно ліквідація української Церкви, фізичне нищення духовенства та передових церковних трудівників. «Як надходила ніч, — писав церковний діяч Полтавщини Ф. С., — кожен священнослужитель і ближчі його співробітники чекали арешту, а далі... хресна путь». Терор шалів, як жахливий всезгубний шквал, забираючи все нові і нові жертви. Тільки Господь відав сльози посиротілих дружин священників та їх діток і море сліз удовиць і сиріт сотень тисяч засланих та розстріляних вірних Церкви.

Скоро після «надзвичайного собору», в травні місяці арештовано й літом вивезено до Росії, в Ярославський ізолятор, митрополита Миколу Борецького. Тоді ж арештовано й ще двох єпископів: Юхима Калішевського та Юрія Тесленка (11-го з черги всіх ліквідованих на той час єпископів УАПЦеркви). Арешти священників не припинялися. На кінець 1930 року з Української Автокефальної Православної Церкви зосталося всього біля 300 парафій при незакритих ще храмах по містах і містечках та в деяких селах. Умови їх існування були несказанно важкі, але дух віри в народі невмирущий. При кожній можливості до цих непогашених огнищ Церкви Христової сходились і приїздили на богослуження, іноді за 100–150 км., усі стомлені в духовній пустині комуністичного режиму.

Не пройшло й року з часу січневого «собору», як ДПУ 22 грудня 1930 р. скликало другий «надзвичайний собор» [3]. Влада з якихось причин, треба думати — пропагандивних, — вирішила «відновити» українську Церкву (без назви автокефальна). На «соборі» Карін і його співучасники заговорили про «свободу релігії» в СРСР, про те, що Церква «може існувати й розвиватися» (?!). Ухвалили поділити крихту недорозгромлених парафій на сім єпархій, з єпископом у кожній, і утворили Церковну Раду; на митрополита обрали архиєпископа Івана Павловського.

Це був неперевершений цинізм! Бурею котилось по Україні нищення її церковного і національного життя, перед самим цим «собором», в жовтні й

листопаді, арештовано іще трьох єпископів (усього вже 14) та біля 100 священиків, і в той же час декларується «свобода» релігії і «розвиток» Церкви.

Прот. Демид Бурко

Опубліковано:
«Рідна Церква». – Мюнхен, 1955. – Ч. 20, листопад–грудень. – С. 2–4;
Матирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. I. Українська
Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав
України. – Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолооскп»
ім. В. Симоненка, 1987. – С. 151–155.

Примітки:

[1] Тут наведено уривок із книги митрополита Василя Липківського. Див. докл.: *Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ УІІ: Відродження Української Церкви.* – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Грищука, 1961. – 181 с.

[2] Митрополит Василь Липківський був усунутий від митрополичого служіння під час ІІ Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ, який відбувся в храмі Св. Софії 17–30 жовтня 1927 р. Рішення про звільнення було прийняте під тиском органів ДПУ.

[3] Другий «екстренний» Собор УПЦ відбувся не 22 грудня, а 9–12 грудня 1930 р. Повідомлення про нього опубліковано в книзі: *Митрополит Василь Липківський. Листи (1933–1937).* – Торонто: Вид. Укр. Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського, З.Д.А., 1980. – С. 4.

№ 87

Проект резолюцій «надзвичайного» церковного собору про ліквідацію УАПЦ 28–29 січня 1930 р.

ПРОЕКТ РЕЗОЛЮЦІЙ
НАДЗВИЧАЙНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ (СІЧЕНЬ 1930 р.)
ПРО ЛІКВІДАЦІЮ УАПЦ, АВТОРСТВА ДПУ

ДПУ, на вимогу якого відбувся ліквідаційний Собор УАПЦ в січні 1930 року, підготувало усе, включно з проектом резолюцій; що їх мали прийняти делегати. Агент ДПУ Карін, який відіграв зловісну роль в усуненні митрополита Василя Липківського на ІІ Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1927 року, передав наперед опрацьований проект секретареві ВПЦРади єпископові Маркові Грушевському. Текст проекту резолюцій зберіг-